

דין ודברים

אוניברסיטת חיפה • הפקולטה למשפטים

דין ודברים

כתב עת משפטי בין תחומי

כרך יז

חשוון תשפ"ד • אוקטובר 2023

עורך ראשי

פרופ' רונן פרי

סגני עורך בתשפ"ב

יעל פייביש, נחנאל שלמה

סגניות עורך בתשפ"ג

דימה סבאח, אוראל שלו

חברות וחברי המערכת בתשפ"ב

רוני אוחנה, מרי איוב, הדר גלבוץ, אמיתי וגנר, אבישג יונה, יצחק כהן, שלום כחלון,
יעל לוי, עידן לוי, דימה סבאח, רונזה סויטאת, עידן פנר, שירה פלישון, אוראל שלו,
דני שפיר

חברות וחברי המערכת בתשפ"ג

רוני אוחנה, בן ברחד, דנה גולדשטיין, שחר דרוק, בטי וודינסקי, ליאור חכם, מאיר יונה,
יצחק כהן, יעל לוי, רונזה סויטאת, בן סימנובסקי, שירה פלישון, מאיר צדקה, ערן רודן,
אביב שם טוב

עריכה לשונית

יהודית ידלין

כתבי יד יש להגיש בהתאם להנחיות המפורטות באתר מערכת "דין ודברים" בכתובת
http://weblaw.haifa.ac.il/he/Journals/din_udvarim/Pages/upload.aspx
המערכת אינה מתחייבת להחזיר כתבי יד לשולחיהם.

ניתן לרכוש חוברות ולהירשם כמנויים במשרד המערכת:
כתובת: "דין ודברים", הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה,
הר הכרמל, חיפה 31905
דואר אלקטרוני: haifalawreview@law.haifa.ac.il
כתובת אתר אינטרנט: <http://law.haifa.ac.il> (תחת לשונית מחקר וכתבי עת)
טלפון: 04-8249537
פקס: 04-8249247

רכישת מנויים וחוברות חדשות בנבו הוצאה לאור בע"מ
ת"ד 43 צפיריים 9983000
טל' 02-9992099; פקס' 02-9992088
nevo@nevo.co.il

© הפקולטה למשפטים של אוניברסיטת חיפה
חיפה תשפ"ד
ISSN 0792-8521

הפקה: טלי פלד
דפוס: נבו הוצאה לאור
נדפס בישראל

פרופ' גדי ברזילי, 1958-2023

חבר יקר, קולגה, מורה-דרך, חוקר מעמיק ורחב-אופקים, 'מענטש'

תוכן העניינים

9	דבר העורך
17	גד ברזילי – מילים אחדות לזכרו (מאת הדר אבירם)
25	על המחברים והמחברות
	מאמרים
29	גיא בן דוד הימנעות מחקירה נגדית של עדים ונאשמים בהליך הפלילי – מעמדה המשפטי והשלכותיה הראייתיות
83	אסף הרדוף הפרט נגד הפרטיות: המתח בין הפגיעה בחסרי ישע לפגיעה בפרטיותן של מטפלות
125	כרמית טולדנו, ישראל איסי דורון ואריאן רנן-ברזילי זקנה אחרת: ההיבטים המשפטיים של משפחות חדשות בזקנה בישראל
181	סאני כלב נורמות חברתיות והזכות לפרטיות: מסקנות מתוך ניתוח עמדות הורים בנושא מעקב הורי וחשיפת הורים את ילדיהם ברשת (Sharenting)
237	דפנה לביא כשהצדק כואב: על צדק שיפוטי, צדק אלטרנטיבי וצדק אלטרנטיבי-שיתופי בסכסוכי גירושין בצל אלימות
317	דורון מנשה ואיל גרונר שיקולים נורמטיביים שעל המשפט לנקוט באשר לאפשרות שתלונות על עבירות מין הן תלונות שווא: ניתוח מתמטי, ניתוח של שכל ישר והשפעתו של כשל שיעור הבסיס
385	מוחמד עלי קביעת עובדות בהליך המשפטי – משפט ופסיכולוגיה

ליאור פרנק ומיכל גל פיקוח על מיזוגים כפתרון (חלקי) לבעיית
433 הריכוזיות הכלל-משקית

עמיחי רדזינר פרשות חיים כהן: מאבקים ופולמוסים בין שופט
487 העליון לגורמים דתיים בראשית שנות השישים

הכרתי את גדי ברזילי ז"ל בשנת 2006. דרכינו הצטלבו בתקופת כהונתי הראשונה כעורך "דין ודברים", כאשר ביקשתי ממנו לתרום מאמר על הקשר בין משפט למדע המדינה לחוברת מיוחדת בנושא שיטות ופרספקטיבות במחקר המשפטי. בדרך כלל אירועים מקצועיים כאלה אינם ראויים לציון מיוחד, אולם הרושם העז שהותירה עליי אינטראקציה זו לא נמחה עד היום. את כתיבתו של גדי הכרתי כמובן עוד קודם לכן, אך כאשר פניתי אליו באותה ההזדמנות עשיתי זאת בדחילו ורחימו: אני הייתי מרצה צעיר, בתחילת הדרך, חסר כל ניסיון או מוניטין בעריכת כתבי עת, "דין ודברים" היה עול ימים ודל ציטוטים, וגדי היה פרופסור בעל שם בינלאומי באוניברסיטת וושינגטון עם רקורד פרסומים של עשרות ספרים ומאמרים. הדרך הטובה ביותר ללמוד על אישיותו של אדם היא להתבונן ביחסו כלפי מי שלא יכולים לעשות למענו מאומה ואני הקטן לא הייתי יכול באותם הימים לעשות למען גדי דבר. הוא לא רק הסכים מיד להשתתף בפרויקט, אלא גילה לאורך כמעט שנתיים של עבודה סיוזיפית אדיבות ונדיבות (במעשים, לא רק במילים) שאינן שכיחות באקדמיה, בוודאי לא ביחסים בין ענקי רוח לחוקרים צעירים. במאמר "המלך אינו עירום – מדוע המשפט פוליטי",¹ אשר התפרסם באותה אנתולוגיה מטא-מחקרית, בחן גדי את הזיקה שבין משפט ופוליטיקה, תוך הפרכה שיטתית של מיתוס הניטרליות הפוליטית של המשפט. ראשית, מאמרו ביקר את הגישות התיאורטיות שלפיהן המשפט מנותק מכוחות פוליטיים. שנית, הוא בחן את הגישות הריאליסטיות שהאירו כמה מן הצדדים הפוליטיים של המשפט. שלישית, המאמר שאל אם המשפט הוא מהפכני או התפתחותי והבהיר את חשיבותה ואת חסרונותיה של מוביליזציה משפטית. רביעית, המאמר ניתח מחקרים שונים המראים כיצד המשפט מושפע ממעמד חברתי, זהויות ותודעה חברתית וכיצד מעוצבות פרקטיקות משפטיות במישור מקומי, לאומי וגלובלי. חמישית, המאמר ניתח את משמעויות המשפט בהקשר של מגדר וזהויות מיניות. מתוך הכרה בכך שהמשפט פוליטי המליץ גדי לחקור את המשפט כמרכיב בפוליטיקה, המקדם ומכוון אינטרסים באמצעות התוויית קטגוריות נורמטיביות והטמעתן ההדרגתית בתודעה האנושית. הדברים ראו אור בשנת 2008 ולא רק שלא נס לחם מאז, אלא שאירועי החודשים האחרונים, המפלגים את החברה הישראלית באופן חסר תקדים, מעניקים להם חיות מיוחדת.

גדי ואני נשארנו בקשר גם לאחר השלמת הפרויקט החשוב ההוא וזכורני שכאשר נודע לי שנוצרה הזדמנות לצרפו לפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה השבתי בעיניים בורקות כמתקשה להאמין – "באמת?". איזה גיוס זה היה. כל הדברים שנכתוב כעת בשבחו יהיו בבחינת understatement. באקדמיה יש כל מיני סוגים של טיפוסים,

אבל גדי הוא הטיפוס הנדיר מכולם. חוקר משכמו ומעלה, כזה שלא מניח את העט ליום אחד, ובה בעת ג'נטלמן מן הזן הישן, ענו, בעל לב זהב, שיוצא מגדרו דרך קבע למען הזולת. כל מי שעבד במחיצתו יודע שגדי דאג דאגה אמיתית, עמוקה וכנה לזולת, לא רק לעניינים חומריים אלא גם לעניינים רגשיים. הוא ראה את טובת האחר כטובתו שלו ועשה כל שביכולתו כדי להסיר אבני נגף, לדחוף כשצריך, להשיא עצה, לומר מילה טובה. לעתים קרובות פעל למען אחרים אף בלי ידיעתם, התערבות שהייתה לא אחת קריטית אך נותרה עלומה. נוכחתי בכך בעצמי באינספור הזדמנויות במהלך עבודתנו המשותפת ואני משוכנע שמה שראו עיניי ושמעו אוזניי הוא רק קצה הקרחון.

בעשור האחרון כיהן גדי, בין היתר, כדקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה וכמשנה לרקטור במוסד זה. גם בעולם האקדמי יש, מטבע הדברים, כאלה החותרים לעמדות ניהול מתוך שאיפה לזכות בשררה וביקר (ולעתים אף ביתרונות חומריים). אולם כאשר אדם נוטל על עצמו תפקיד כזה בנקודה בזמן שבה התואר כבר אינו יכול עוד לשרת ולקדם אותו, כפי שעשה גדי, ברור שהוא עושה כן כדי לשרת אחרים ועל מנת לקדם ערכים. בעידן של משבר מנהיגות, גדי רתם את אונו, תבונתו ויוקרתו למען בני אדם אחרים, למען אקדמיה עשירה, מגוונת ותוססת, ולמען מדינת ישראל, ובמעשיו הזכיר לנו מידי יום כי התפקיד אינו נותן שררה אלא עבדות. כל מה שעשה, עשה באהבה, בהתלהבות ובתחושת מחויבות נדירות, תוך אופטימיזציה ראויה להערצה של השילוב בין מקצועיות ואנושיות. הוא חסר ויחסר לכולנו מאוד.

כתבי העת של הפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה ("דין ודברים" ו"משפט וממשל") החליטו בצוותא להנציח את זכרו ואת פועלו של חברנו היקר בשני שלבים. בראש ובראשונה, כל אחד מכתבי העת מקדיש לגדי את הכרך הכללי הראשון שהושלם לאחר פטירתו – אצלנו כרך יז. בכרכים אלה מקובצים מאמרים בלתי-מוזמנים שהתקבלו לפרסום בשנה האחרונה. שניהם נפתחים בהספד פרי עטה של הדר אבירם מבית הספר למשפטים של אוניברסיטת קליפורניה בסן פרנסיסקו, אשר הכירה היטב גם את האדם וגם את יצירתו הענפה. בנוסף ובמקביל פורסם קול קורא להגשת מאמרים העוסקים בתחומי המחקר של גדי או משיקים להם עבור סימפוזיון משותף לשני כתבי העת. מאמרים שיוגשו ויתקבלו לפרסום במסלול זה יתפרסמו במהלך השנה האקדמית הבאה בכרכים מיוחדים שיצינו את פועלו המחקרי של גדי.

*

כרך יז נפתח במאמרו של **גיא בן דוד**, "הימנעות מחקירה נגדית של עדים ונאשמים בהליך הפלילי – מעמדה המשפטי והשלכותיה הראייתיות". למרות חשיבותה הרבה של החקירה הנגדית של עדים או נאשמים שבחרו להעיד לגילוי האמת יכול שהיא לא תתבצע מסיבות שונות כמו סירוב להעיד, הפחדה או איומים מצד היריב, מות העד, היעדר תועלת לצד החוקר, שביתת פרקליטים, אי-התייצבות תובע לדיון וכיוצא באלה.

המאמר דן במעמדה המשפטי ובהשלכותיה הראייתיות של ההימנעות מחקירה נגדית של עדים ונאשמים בהליך הפלילי בישראל. חלקו הראשון מניח את התשתית התאורטית לדיון ובוחר את ההימנעות מחקירה נגדית בראי מטרת ההליך הפלילי – חשיפת האמת, מניעת הרשעה של חפים וקיום הליך הוגן. המאמר טוען, בין היתר, כי חרף חשיבות החקירה הנגדית לביורור האמת, הימנעות ממנה אינה חותרת בהכרח תחת מטרה זו. המאמר מוסיף וטוען כי אף שמקובל לראות בחקירה נגדית נגזרת של זכות הנאשם להליך הוגן, הימנעות ממנה אינה פוגעת בהכרח בזכות זו, וכי גם אם הזכות נפגעת, נדרש בית המשפט להעריך את עוצמת הפגיעה ולאזן אותה עם ערכים נוגדים. המאמר מסיק כי הימנעות מחקירה נגדית אינה פוגעת בהכרח בתכליות ההליך הפלילי, ועל כן צריכה להיוותר בתחום שיקול הדעת השיפוטי. עוד בוחר המאמר את המשקל הראייתי שיש לייחס להימנעות מחקירה נגדית של עדים ונאשמים.

מאמרו של **אסף הרדוף**, "הפרט נגד הפרטיות: המתח בין הפגיעה בחסרי ישע לפגיעה בפרטיותן של מטפלות", עוסק במתח שבין שני סוגים של פגיעות חברתיות: פגיעותם של חסרי ישע ביחס למטפלים בהם, בעיקר כזו הנוגעת לגופם, אל מול פגיעותם של המטפלים ביחס לבני המשפחה של המטופלים, בעיקר כזו הנוגעת לפרטיותם. בני משפחה של חסרי ישע עשויים לצלם או להקליט את המטפלים ולהפיק תיעוד שבכוחו לחשוף אלימות כלפי המטופלים. כאשר התיעוד חושף אלימות, ניתן לתרגמו לאישום פלילי נגד המטפלות אשר מצמצם (או אמור לצמצם) את תוחלת הפגיעה בגופם של חסרי ישע. לעומת זאת אין מענה משפטי הולם לפגיעה בפרטיותן של מטפלות, לא בדרך של פסילת ראיות שהופקו תוך כדי פגיעה בפרטיותן ולא בדרך של העמדה לדין בגין ההתנהגות הפוגענית. המאמר בוחר שלוש אפשרויות לשינוי המצב הקיים. אפשרות אחת היא העמדה לדין של בני משפחה שאספו את הראיות המפלילות; אומנם אפשרות זו קיימת כיום, אך לא נעשה בה שימוש משום שבמקרים רבים מתברר כי העבירה שנחשפה בפעילות הפוגעת בפרטיות חמורה במידה רבה מאותה פעילות. אפשרות שנייה היא תיקון הגדרת העבירה כדי שאיסוף ראיות בנסיבות מסוימות לא ייחשב לעבירה. אפשרות שלישית היא לפתח מסגרת דיונית לבקשה אזרחית של היתר לביצוע הפעולה הפוגעת בפרטיות, כדי שתתווסף מסננת שיפוטית שתבטיח את הכרחיותה ואת מידתיותה של הפגיעה.

מאמרו של **כרמית טולדנו**, **ישראל איסי דורון ואריאן רנן-ברזילי**, "זקנה אחרת: ההיבטים המשפטיים של משפחות חדשות בזקנה בישראל", עוסק בנקודת המפגש שבין המשפט לשתי תופעות חברתיות: הגידול באוכלוסיית הזקנים והשינויים בסוגי המשפחות שחלו בישראל בעשורים האחרונים. המאמר מתמקד ב"משפחות חדשות בזקנה", לאמור: דפוסים משפחתיים חדשים, כגון משפחה של אחים חיים יחד, בני זוג חיים בדירות נפרדות ובני זוג אזרחים ותיקים מאותו המין. המאמר מציג את התייחסות השיח המשפטי למשפחות חדשות בזקנה ובוחר אמפירית, על יסוד ניתוח כל פסקי הדין

הרלוונטיים שניתנו בישראל במשך 25 השנים האחרונות, אם ובאיזו מידה המערכת המשפטית בישראל מעניקה למשפחות אלו הכרה וזכויות משפטיות. המאמר מראה, בין היתר, כי עיקר התביעות בתחום זה נידונו בבתי הדין לעבודה ועסקו בהכרה בבני זוג הטרוסקסואלים כידועים בציבור לשם קבלת זכויות פנסיוניות, כי מרבית התביעות הוגשו בידי נשים, וכי מרבית התביעות התקבלו (כלומר התובעות זכו להכרה חוקית במעמדן המשפחתי). זאת ועוד, הפסיקה עסקה בעיקר בפרשנות שניתנה לחקיקה ולפסיקה קיימת כדי להכיר במשפחות חדשות בזקנה ובמשמעות המשפטית שניתנה לחיים המשותפים בזקנה. מגדר נותר קטגוריה עיקשת גם בהקשר. המאמר מציג אף שתי תובנות חשובות להמשך, האחת בדבר חשיבותו של ידע גרונטולוגי בסוגיה, והשנייה בדבר חשיבותו של תכנון משפטי מוקדם בידי חברי וחברות המשפחות החדשות כדי להבטיח את מעמדם ואת זכויותיהם.

סאני כלב בוחן במאמרו "נורמות חברתיות והזכות לפרטיות: מסקנות מתוך ניתוח עמדות הורים בנושא מעקב הורי וחשיפת הורים את ילדיהם ברשת (Sharenting)" את סוגיית הפרטיות של מתבגרים במשפחה תוך כדי התמקדות במעקב הורי (parental monitoring) ובחשיפת מידע על ילדים ברשת על ידי הוריהם (sharenting). בבסיס המאמר ראינות עומק מובנים למחצה עם שלושים הורים למתבגרים, ומסקנתו העיקרית היא שלנורמות חברתיות יש השפעה על עמדותיהם ועל התנהלותם של הורים בנוגע לפרטיות בכלל ובנוגע למעקב הורי ולחשיפה של הורים את ילדיהם ברשת בפרט. לשון אחר: הורים נוטים להפנים את הנורמות החברתיות ומשמעים את עצמם ואת התנהלותם בהקשרים האמורים לפי הבנתם את המצופה מהם מבחינה חברתית. המאמר מצביע על הבעייתיות שבמצב דברים זה: הנורמות החברתיות הרלוונטיות לא התפתחו בהכרח באופן טבעי, והתפיסה של הורים כאילו הן טבעיות היא למעשה תוצר של התנהלות גורמים שונים, לרבות תאגידיים וחברות מסחריות. הותרת הזירה לעיצוב הנורמות רק בידי גורמים אלו עלולה להיות בעייתית. לפיכך ובשל הפגיעה בפרטיות ילדים, המאמר טוען כי אין לראות בסוגיות המעקב ההורי והחשיפה של הורים את ילדיהם ברשת סוגיות פנים-משפחתיות גרידא, וכי על המשפט לתרום לעיצוב הנורמות החברתיות החלות בהקשרים אלו. כשמדובר בהורים יש להשתמש בכלים של משפט "רך", ואילו כשמדובר בגורמים מסחריים יש מקום לשימוש גם בכלים משפטיים "קשים" יותר.

מחצית מקשרי הנישואין בישראל מסתיימים בגירושין, ובמקביל ניכרת התרחבות של תופעת האלימות במשפחה נגד נשים בישראל מצד בני זוגן. מאמרה של **דפנה לביא**, "כשהצדק כואב: על צדק שיפוטי, צדק אלטרנטיבי וצדק אלטרנטיבי-שיתופי בסכסוכי גירושין בצל אלימות", עוסק בסכסוכים בין בני זוג המצויים בתהליך של פירוק הקשר על רקע היסטוריה של אלימות. לאחרונה נוסף בישראל הליך ה"גירושין בשיתוף פעולה" לרשימת החלופות שמציע החוק לצדדים לסכסוך משפחתי לצורך יישוב הסכסוך בדרכי הסכמה ושלוש. בד בבד צובר תאוצה בעולם השימוש בחלופות להליך השיפוטי

בסכסוכי גירושין בצל אלימות. המאמר מחבר בין השניים. באמצעות המשגה עיונית של שלוש קטגוריות של צדק – צדק שיפוטי, צדק אלטרנטיבי וצדק אלטרנטיבי-שיתופי – הוא בוחן את שאלת ההתאמה בין הליכים אלטרנטיביים לבין סכסוכי גירושין בצל אלימות. דרך מיפוי הנרטיבים העיקריים של קטגוריות הצדק האמורות, שמנפיקים בהתאמה ההליך השיפוטי, הגישור והגירושין-בשיתוף-פעולה, המאמר מציע תשתית עיונית-אנליטית להבנת אוזלת ידה של המערכת המשפטית בטיפול בסכסוכים מסוג זה ויתרונות הגירושין-בשיתוף-פעולה והצדק האלטרנטיבי-שיתופי שהוא מייצר. בכך מבקש המאמר להיות חוליה בשרשרת הניסיונות לקידום פתרון אמיתי עבור שורדות אלימות במשפחה במקרים שבהם קצרה ידם של ההליך המשפטי ושל הצדק השיפוטי מלהשיע.

במאמר "שיקולים נורמטיביים שעל המשפט לנקוט באשר לאפשרות שתלונות על עבירות מין הן תלונות שווא: ניתוח מתמטי, ניתוח של שכל ישר והשפעתו של כשל שיעור הבסיס" בוחנים דורון מנשה ואיל גרונר את העמדה הראויה כלפי האפשרות שתלונה של מתלוננת בעבירת מין היא תלונת שווא. המאמר טוען שלא ניתן להסיק מהמחקר האמפירי הקיים סדר גודל מספרי באשר לשיעור תלונות השווא, ומשום כך יש להיזקק לשיקולי שכל ישר. לדבריהם, אומנם ניתן להניח שההסתברות שמתלוננת יחידה תגיש תלונת שווא היא נמוכה, אך ייתכן שהצטברות תלונות מריבוי מתלוננות תייצר שיעור כללי של תלונות שווא שאינו נמוך ואינו זניח, ובתנאים מסוימים עולה על שיעור תלונות האמת. ייתכן שמספר גדול של מתלוננות פוטנציאליות באוכלוסייה יגדיל את מספר תלונות השווא של הקולקטיב. תופעה זו עלולה לגרום ל"כשל שיעור הבסיס". בדין הנוהג, כשמדובר בסדרת תלונות של מתלוננות שונות על נילון אחד בהיעדר ראיות אינדיווידואליות על מעשים דומים ועל שיטת ביצוע, הטענה שהנילון ביצע לפחות עבירת מין אחת היא טענה חזקה, אך לא ניתן לבסס עליה הרשעה במעשה ספציפי בהיותה טענה סטטיסטית על עבירה לא ספציפית. המאמר טוען כי מבחינת הדין הרצוי ייתכן שמוצדק להרשיע על בסיס עבירה לא ספציפית. כאשר מדובר באישום בעבירה כלפי מתלוננת אחת מתוך סדרת מתלוננות, אין להניח שאם הנילון ביצע סדרת עבירות מין, הוא בהכרח ביצע עבירת מין כלפי מתלוננת ספציפית כלשהי. המאמר מסביר כי כאשר יש ראיות אינדיווידואליות של שיטת ביצוע ומעשים דומים, ניתן לבסס הרשעה על כל תלונה אינדיווידואלית.

תאוריות רציונליות של דיני הראיות מתארות את המשימה של קביעת העובדות בהליך המשפטי כמשימה אפיסטמולוגית של הכרעה קוגניטיבית בידי קובע העובדות. בה בעת בהליך קביעת העובדות נעשה שימוש במידע אמפירי מתחום המדע, לרבות פסיכולוגיה. מאמרו של מוחמד עלי, "קביעת עובדות בהליך המשפטי – משפט ופסיכולוגיה", דן במפגש שבין הליך קביעת העובדות לבין הפסיכולוגיה ובוחר כמה סוגיות שמעורר הניסיון לאמץ תובנות מהמחקר המדעי הפסיכולוגי בהליך קביעת

העובדות ושאינן מתעוררות בתחומי ידע אחרים. על פי המאמר, הסיבה הכוללת לייחודיות המחקר הפסיכולוגי היא החפיפה האפשרית בין הידע שנוצר במחקר הפסיכולוגי לבין הידע הכללי של קובעי העובדות ("השכל הישר" ו"ניסיון החיים"). חפיפה זו עלולה לעורר קושי כאשר ידע פסיכולוגי משמש בסיס להכרעות עובדתיות. המאמר מבקש לסייע בהבנה טובה יותר של נקודות ההשקה בין הליך קביעת העובדות לבין הפסיכולוגיה, ובכך לתרום לשיפור הליך זה ולהגשמת יעדיו.

ליאור פרוק ומיכל גל בוחנים במאמרם "פיקוח על מיוזגים כפתרון (חלקי) לבעיית הריכוזיות הכלל-משקית" כיצד ניתן להתמודד לפחות עם חלק מהחששות התחרותיים הנובעים מריכוזיות כלל-משקית (בשונה מריכוזיות בשוק בודד ומובחן) באמצעות דיני התחרות הישראליים. המאמר מראה שמערך הפיקוח על מיוזגים, שהוא חלק מחוק התחרות, מאפשר להתמודד עם חששות אלו כבר מראשית הדרך (ex-ante), בניגוד להסדרים אחרים בחוק התחרות, אשר לרוב מאפשרים התערבות רק בדיעבד (ex-post), לאחר שאירעה פגיעה בתחרות. המאמר טוען כי בעת ניתוח מיוזגים יש לאמץ פרספקטיבה רחבה שאינה מתמקדת רק בתחרות בשוק ספציפי יחיד, אלא בוחנת את כלל השפעותיה של הריכוזיות הכלל-משקית על פני כמה שווקים. המאמר מציע כמה אבני דרך שמטרתן לסייע לרשות התחרות בעת בחינת מיוזגים שעלולים להוביל להגברת הריכוזיות הכלל-משקית. אבני דרך אלה עוצבו ברוח "תורת ההחלטות" לשם עריכת איזון ראוי בין היתרונות לבין החסרונות הגלומים בריכוזיות כלל-משקית. עוד מראה המאמר כיצד פיקוח כזה משתלב עם כלים הסדרתיים אחרים שמשמשים להתמודדות עם חסרונות הריכוזיות הכלל-משקית בישראל.

את החוברת חותם מאמרו של **עמיחי רדזינר**, "פרשות חיים כהן: מאבקים ופולמוסים בין שופט העליון לגורמים דתיים בראשית שנות השישים". חיים כהן מונה לבית המשפט העליון בשנת 1960, ואף שתפיסת עולמו בענייני דת ומדינה הייתה ידועה כבר מעת שירותו הממושך כיועץ המשפטי לממשלה, לא נרשמו התנגדויות של גורמים דתיים למינויו. עמדת רבנים ופוליטיקאים דתיים כלפי כהן השתנתה כשהחל להביע בפסקי דינו עמדות שהיו לצנינים בעיניהם. המאמר בוחן שלושה פסקי דין בולטים שניתנו בידי כהן במחצית הראשונה של שנות השישים ואת התגובות להם² ודן בהתבטאותו הפומבית החריגה בשנת 1963, שבה השווה את קביעת היהדות על פי ההלכה לחוקי נירנברג. התבטאות אחרונה זו גררה פולמוס ציבורי רחב, דיונים ערים מעל במת הכנסת, פרסום חיבור ביקורת ייחודי ואף תלונה במשטרה וניסיון לנקיטת צעדים משפטיים נגד כהן על יסוד העבירה של פגיעה ברגשי דת. המאמר, המבוסס על עיון בחומר ארכיוני רב, מצביע על מורת הרוח שגרמה התבטאות זו גם למרבית שופטי בית המשפט העליון ומנסה לבחון את השפעתה ארוכת הטווח על התנהלות השופטים בזירה הציבורית.

2 ע"א 384/61 מדינת ישראל נ' פסלר, פ"ד טז 102 (1962); בג"ץ 72/62 רופאין נ' שר הפנים, פ"ד טז 2428 (1962); ע"א 224/63 בן-עמי נ' היועמ"ש, פ"ד יח(3) 225 (1964).

*

אני מודה מקרב לב לסגני וסגניות העורך בשנים התשפ"ב–התשפ"ג, גב' דימה סבאח, גב' יעל פייביש, גב' אוראל שלו ומר נתנאל שלמה, אשר נשאו בנטל אדמיניסטרטיבי כבד ושימשו חוליית קישור חיונית בין כלל הגורמים המעורבים בהפקת חוברת זו. חברות וחברי מערכת "דין ודברים", הנמנים/ות עם התלמידים/ות הטובים/ות ביותר של הפקולטה, ליוו כל מאמר בקפדנות ובכישרון מרגע הגשתו הראשונה לכתב העת ועד להעברת גרסתו הסופית למוציא לאור, ותרמו תרומה מהותית להשבחת המאמרים ולהכנתם לפרסום. תודתנו נתונה גם לקוראות ולקוראים האנונימיים של המאמרים, שבלעדיהם היינו מתקשים להעריך את מידת החדשנות והדיוק של כתבי היד, להוצאת "נבו", ובמיוחד לגב' טלי פלד ולעורכת הלשונית, הגב' יהודית ידלין, וכמובן לכותבות ולכותבים שבחרו לפרסם את מאמריהם ב"דין ודברים".

קריאה מהנה ומעניינת,
פרופ' רונן פרי, עורך "דין ודברים"

דין ודברים יז תשפ"ד

רוגן פרי

גד ברזילי – מילים אחדות לזכרו

באביב 2023 הלכו מאיתנו כמה מענקי הספרות והשירה הישראלים. על האובדנים הציבוריים האלה נוסף אובדן תרבותי, פוליטי ואישי גדול: עמיתנו וחברנו היקר גד ברזילי נלקח מאיתנו במפתיע ובטרם עת, והוא רק בן שישים וחמש.

אבל כבר ירד על אוניברסיטת חיפה, שבה כיהן גדי כמשנה לרקטור וקודם לכן כדקן הפקולטה למשפטים. בורות עמוקים של הלם וצער נפערו גם באוניברסיטת תל אביב, שבה עבד גדי שנים רבות כמרצה למדע המדינה, וכן באוניברסיטת וושינגטון בסיאטל, שם היה חבר סגל נכבד ומוערך. הוא היה דמות מוכרת ואהובה באגודה הבין-לאומית למשפט וחברה (Law and Society Association) ואחד מעמודי התווך האקדמיים והארגוניים של האגודה הישראלית למשפט וחברה, אשר בכנסיה השתתף דרך קבע ודיבר תמיד דברי טעם.

גדי היה איש אשכולות אשר חקר וכתב במגוון גדול של תחומים, לרבות הנושאים שבלב ליבה של הציבוריות הישראלית: שאלות של זהות וקהילה בחברות הטרוגניות. בכך הוא הצטרף למיטב החוקרים העולמיים במדע המדינה. רב-תרבותיות (multiculturalism) הוא ענף חשוב בפילוסופיה פוליטית, והכותבים הבולטים בתחום זה חלוקים ביניהם בנושא האיזון הראוי בין גיוון תרבותי, שבשמו נדרשת גמישות כלפי תביעות של קבוצות מיעוט בזירת המוסדות הפוליטיים והמדיניות הציבורית, לבין החירות האישית, שבשמה מצופה להתייחס לכולם כאל פרטים. בספרו COMMUNITIES AND LAW³, איתר גדי הקסר בספרות ענפה זו: בעוד שנושא הליברליזם והרב-תרבותיות נדון בהרחבה על ידי החוקרים, מרכזיותן של קהילות תרבותיות בחיי היומיום הפוליטיים-החברתיים, ובפרט השאלות המשפטיות שהן מעוררות, הוזנחו לרוב בדיון. בספר גדי ממלא את הקסר על ידי דיון מקיף בשלוש קהילות תרבותיות בישראל: נשים, פלסטינים וחרדים. גישתו, שהוא מכנה אותה critical communitarianism ("קהילתנות ביקורתית"), מתייחסת לכל אחת מהקהילות הללו כאל מוקד לפיתוח פוליטיקה זהויות, פלורליזם של סדרים משפטיים ויחס מורכב כלפי עליונותה של המדינה (הזוכה בלגיטימיות באמצעות האידאולוגיה המשפטית שלה). על פי גדי, בין המשפט לקבוצות המיעוט התרבותי מתקיימים יחסי גומלין: המשפט ממלא תפקיד פעיל בעיצוב התרבות הפוליטית של הקולקטיב וכן של קבוצות המיעוט שבתוכו; וכל קבוצה מגבשת תודעה משפטית משלה ויחס מיוחד משלה אל מערכת המשפט.

GAD BARZILAI, COMMUNITIES AND LAW: POLITICS AND CULTURES OF LEGAL IDENTITIES 3
(2003).

חידוש נוסף וחשוב של גדי היה העתקת מרכז הכובד של הדיון ברב-תרבותיות אל ישראל ומדינות מזרח-תיכוניות אחרות. ספרות מדע המדינה המסורתית מניחה שהעימות המרכזי הוא בין מדינה מערבית מתועשת (אירופה או ארצות הברית) לבין תרבויות הקוראות תיגר על אתוס זה. גדי, לעומת זאת, קרא להתבוננות אל מעבר למערב המתועש, על מגוון רחב יותר של חברות המתמודדות עם רב-תרבותיות בדרכים שונות. בניגוד לנטייה הבינ-לאומית להתייחס לישראל כאל חלק מהאתוס המערבי, גדי התייחס אליה כאל מקרה מורכב יותר, המשלב מגוון של גישות (בין העצמה לכפייה) כלפי מי שנתפסים כגורמים חיצוניים או זרים. בישראל הנרטיב המרכזי של לאומיות מציב את היהדות והציונות כלוגיקה המרכזית המבנה את השלטון והמשפט בישראל, את בעלי הכוח וחסרי הכוח. שפת הדמוקרטיה המערבית בישראל מהולה בסמלים ופרקטיקות מעולמות הדת, השיוך האתני, הלאום והביטחון הלאומי. בהתאמה, מעמדם של הערבים אזרחי ישראל כקבוצה נשלל, וכדי למסך זאת ניתנו להם זכויות על בסיס פרטני; נוצרה הפליית נשים ממוסדת, המפלגת לא רק בין נשים לגברים, אלא גם בתוך התנועה הפמיניסטית עצמה בין נשים בעלות השתייכויות אתניות שונות; והשתייכות דתית חרדית הובנתה כסותרת, מעצם טיבה, את התרבות הדמוקרטית של המדינה. קהילות המיעוט האלה, מצידן, אינן מונוליתיות ביחסן למשפט. למשל, אזרחי ישראל הערבים-הפלסטינים משתמשים לעיתים במשפט הציוני (אם כי יחסם אל הקולקטיב מצוי על רצף שבין אפתיה למאבק); פמיניסטיות ליברליות מחפשות להיקלט בממסד הפטריארכלי (הגם שיש פילוגים משמעותיים בתוך קבוצה זו של נשים); וקיצונים דתיים מאמצים פשרות פרגמטיות עם הממסד החילוני (כאשר הם אינם יכולים לדרוש פשרות המכירות בהם כקבוצה).

הטענות המרכזיות שלו ב-*COMMUNITIES AND LAW*, כמו גם שיטת המחקר המכבדת והמקשיבה שלו, מבטאות יפה את גישתו של גדי לשאלת הרב-תרבותיות. במאמרו *Beyond Relativism: Where Is Political Power in Legal Pluralism?*⁴ הוא מאתר מוקדי כוח לא רק במשפט המדינה, אלא גם בקהילות השונות הנאבקות בו. מכיוון שכך, הזירה המשפטית מתאפיינת במאבקי כוחות רב-תרבותיים. העובדה שקבוצות מיעוט אכן זוכות לעיתים באישור ובהעצמה בזירה זו אינה מאיינת את כוחו ההגמוני של משפט המדינה: גדי טוען כי ניצחונותיהן של קבוצות מיעוטים מאפשרים למשפט ההגמוני להסוות את הפעלת כוחו בלשון של פשרה תרבותית.

הכבוד הרב שרחש גדי לרב-תרבותיות התבטא בגילויי אמפתיה שהפליגו הרבה מעבר למקובל במיליה האקדמי-הרציונלי שבו חקר ולימד. בסקירה שכתב על היחס לדת במשפט, הדגיש גדי את העיוורון המשפטי החילוני לעובדה שגם הליברליזם, כמו הדת שהוא מבקר, הוא "מסורת", וגרס כי על המשפט להיות ער לכך שהתערבותו בנושאים

Gad Barzilai, *Beyond Relativism: Where Is Political Power in Legal Pluralism?*, 9 4
THEORETICAL INQUIRIES L. 395 (2008).

תרבותיים-קהילתיים כוללת רכיב של כפייה נסתרת של המסורת הליברלית על מסורת אחרות.⁵ כאשר עסק בשאלה הקשה של שילוב הקהילה החרדית במרקם החיים בישראל,⁶ הדגיש גדי את הציווי "דע את זולתך בשפתו",⁷ והטעים את חשיבותו של המאמץ להבין את טיבן ובעיותיהן של אוכלוסיות מיעוט על פי התנאים והערכים שלהן עצמן. כך, למשל, הוא ביקר את החלטות בג"ץ אשר אסרו על מפלגת ש"ס לחלק למצביעים בקבוקי שמן ועליהם תמונתו של הרב כדורי.⁸ בית המשפט פסק כי השימוש בבקבוקים, בהיותו לא רציונלי, היווה למעשה שוחד בחירות. גדי חלק על קביעה זו, וכתב כי על המשפט להישאר מחוץ להגדרות והנהגים התרבותיים לגבי מה רציונלי ומה לא – זירה שבה לקבוצות תרבותיות שונות יהיו בהכרח השקפות שונות.⁹ מסיבה זו ואחרות, כאשר סוגיית השירות הצבאי של חרדים עלתה לקדמת הבמה הציבורית, הגיעו גדי ושותפו מיכאל קרן למסקנה כי אכיפת שירות צבאי שוויוני על החרדים אינה מעשית, אך הציעו כי בצד מתן הפטור משירות יופסקו כל התקציבים הייחודיים לאוכלוסייה זו, ויתוגברו במידה משמעותית ההטבות למשרתים בצבא.¹⁰ במאמר על הזיקה בין קורות חייו לבין עבודתו, כתב גדי: "העובדה שגדלתי והתחנכתי בבית פוליטי משוסע וחינכתי את ילדי באווירה רבת-תרבותית, שלא הבחינה בין מזרח ומערב, השפיעה גם בהיבט זה על כתיבתי המשפטית חברתית".¹¹

כתיבתו של גדי פנתה פעמים רבות לענייני השעה הדוחקים כעדויות לחוסרים הדמוקרטיים בתרבות הפוליטית הישראלית. המציאות סביב הסכסוך הישראלי-פלסטיני ערעה, לדידו של גדי, את הטענה לדמוקרטיה. באחד מספריו – WARS, INTERNAL CONFLICTS, AND POLITICAL ORDER: A JEWISH DEMOCRACY IN THE MIDDLE EAST –¹² הדגים גדי כיצד שאלת הפעלתו של הכוח הצבאי עמדה בליבה של הדמוקרטיה הישראלית למן קומה בשנת 1948, וכיצד הכיבוש במלחמת ששת הימים הוליד דילמות

Gad Barzilai, *Legal Categorizations and Religion: On Politics of Modernity, Practices, Faith, and Power*, in THE BLACKWELL COMPANION TO LAW AND SOCIETY 392 (Austin Sarat ed., 2004).

גד ברזילי "אחרים בתוכנו: משפט וגבולות פוליטיים לקהילה החרדית" **עיוני משפט** כז (2003) (להלן: ברזילי "אחרים בתוכנו").

שם, בעמ' 605.

תר"ם 94/98 סיעת "ירושלים עכשיו" נ' מפלגת ש"ס, פ"ד נב(4) 654 (1998); תר"ם 153/98 **ערער נ' רשימת ש"ס בבחירות למועצת עיריית נתניה**, פ"ד נב(4) 660 (1998).

ברזילי "אחרים בתוכנו", לעיל ה"ש 6, בעמ' 609–623.

מיכאל קרן וגד ברזילי **השתלבות קבוצות "פריפריה" בחברה ובפוליטיקה בעידן שלום: א. החרדים בישראל** (נייר עמדה 9, המכון הישראלי לדמוקרטיה 1998).

גד ברזילי "מראת חיים: מילים שמנסות לגעת" **קווים לדמותנו: לחקור את ישראל, לכתוב על עצמנו** 147, 164 (אבנר בן-עמוס ועופר שיף עורכים 2020) (להלן: ברזילי "מראת חיים").

GAD BARZILAI, WARS, INTERNAL CONFLICTS, AND POLITICAL ORDER: A JEWISH DEMOCRACY IN THE MIDDLE EAST (1996).

נוספות לגבי המותר והאסור. בספר הראה גדי כיצד השאלות האלה (שאינן מתעוררות בצורה כה חריפה בדמוקרטיה מערביות אחרות) גרמו ל"החרגה" של העקרונות הדמוקרטיים כל אימת ששיקולי הביטחון הלאומי הצדיקו אותה. הכיבוש נוכח בציבוריות הישראלית בדרכים המאיינות רבים מן ההישגים המשפטיים והפוליטיים, ומעלה את השאלה אם ישראל מתאפיינת ב"שלטון החוק" או שמא, כפי שטען גדי במקום אחר, ב"חוקן של השולט".¹³

למרות עמידתו הבלתי-מתפשרת כמוכיח בשער על עוולות הכיבוש והדרכים שבהן הוא גורע מהדמוקרטיה הישראלית, התעניין גדי מאוד בפוטנציאל של התדיינות משפטית בנושאים חוקתיים לרפא את החוסרים הדמוקרטיים ולמלא את החסר – חלום האקטיביזם השיפוטי ושברו. אחד מספריו החשובים, יחד עם אפרים יערי-יוכטמן וזאב סגל, היה **בית המשפט העליון בעין החברה הישראלית**.¹⁴ הספר בוסס לא רק על סקירה משפטית של התפתחות האקטיביזם השיפוטי, אלא גם – לראשונה בישראל – על סקר אמפירי שבו בחנו גדי ושותפיו את עמדות הציבור לגבי הלגיטימציה של בג"ץ בכלל ושל החלטות מסוימות בעלות נראות פוליטית גבוהה בפרט. הספר אישש את ההשערות שבג"ץ נהנה ככלל מאמון ציבורי רב יותר מאשר הרשויות המחוקקת והמבצעת, ושהציבור חלוק לאורך ממדים דתיים ואתניים לגבי תמיכתו בפסיקת בג"ץ המגינה על זכויות מיעוטים.

במאמר אחד,¹⁵ התחקה גדי אחר ההיסטוריה האקטיביסטית של בג"ץ שקדמה לחקיקתו של חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. הוא בחן את בג"ץ **ברגמן נ' שר האוצר**,¹⁶ שעסק בכללי מימון המפלגות, כגרסה מקדימה למה שהוא מכנה "הפנטזיה הליברלית" של המשפט הישראלי: על פי גדי, ההחלטה הזהירה והשקולה בבג"ץ **ברגמן** נרתעה מלשון חוקתית, הגבילה את כוחה לשאלות טכניות שנגעו בהליך החקיקה של חוק מימון מפלגות, התשל"ג–1973, והותירה את השאלות הכבדות של איזון בלתי פתורות. במאמר מאוחר יותר, שעסק בשיטת מינוי השופטים בישראל,¹⁷ התייחסו גדי והמחברים הנוספים לישראל כאל defective democracy ("דמוקרטיה פגומה"), אשר מנסה, בתואנות של דמוקרטיזציה, לדכא מופעים של אקטיביזם שיפוטי הפועלים לעיתים לטובתן של קבוצות מיעוט.

Gad Barzilai, *Between the Rule of Law and the Laws of the Ruler: The Supreme Court in Israeli Legal Culture*, 49 INT'L SOC. SCI. J. 193 (1997)

גד ברזילי, אפרים יערי-יוכטמן וזאב סגל **בית המשפט העליון בעין החברה הישראלית** (1994).

Gad Barzilai, *Fantasies of Liberalism and Liberal Jurisprudence: State Law, Politics, and the Israeli Arab-Palestinian Community*, 34 ISR. L. REV. 425 (2000)

בג"ץ 98/69 **ברגמן נ' שר האוצר**, פ"ד כג(1) 693 (1969).

Maoz Rosenthal, Gad Barzilai & Assaf Meydani, *Judicial Review in a Defective Democracy: Judicial Nominations and Judicial Review in Constitutional Courts*, 9 J.L. & CTS. 137 (2021)

לא למותר לציין, אפוא, שגדי נחרד עד עמקי נשמתו מן התהליכים האנטי־דמוקרטיים שהתרחשו בישראל של ממשל נתניהו, ובמיוחד מההפיכה המשטרית המוצעת בימים אלו על ידי הממשלה השלושים ושבע. הוא התראיין בהרחבה באמצעי התקשורת והזוהר מפני הסכנות הרבות שבהחלשת הרשות השופטת. הגם שהוא היה ער יותר מרבים אחרים למשענת הקנה הרצון שפסיקת בג"ץ הציעה לזכויות הפלסטינים, הוא ידע היטב שהמצב יכול להיות גרוע בהרבה. בהופעותיו הציבוריות הרבות סמוך למותו הוא הפליא להסביר עקרונות משפטיים ופוליטיים מורכבים בדרכים פשוטות ובהירות (זה היה אחד מכישורנותיו הרבים והגדולים). בריאיון ברדיו הוא הדגיש את התהומות התרבותיות הפעורות בין תומכי הרפורמה למתנגדים לה: "האם נישואים יהיו על פי דת? מה עם נישואים חד מיניים? מה לגבי דיני כשרות? תחבורה ציבורית בשבת? גבולות קבע – מה הם גבולותיה של מדינת ישראל, מישהו יודע להגדיר אותם? אתה רואה הסכמה בין מפלגת העבודה לסמוטריץ' על גבולות הקבע? ... אני יכול להמשיך עוד ועוד ועוד אבל הבנת את העניין, יש כאן מחלוקות אדירות על סוגיות של המדינה".¹⁸ על הסיכוי לכינונה של חוקה בישראל אמר באותו ריאיון: "הסיכוי לייצר מסמך שיעגן זכויות אדם ואזרח וישקף הסכמה בין החרדים, המתישבים בשטחים, הערבים, ליברלים מהשמאל והימין זה כמו הסיכוי שתהפוך אותי לאלוף העולם בריצה. הסיכוי תמיד קיים, ההסתברות היא קטנה".¹⁹ גדי המשיך והציג את החזון שלו לחוקה כזו:

אני רוצה מגילה שמשריינת זכויות אדם ואזרח שעד היום מופיעות רק בפסיקות בג"צ – אותו בג"צ הדיקטטור שיוצאים כעת כנגדו – שתכלול חופש ביטוי; חופש תנועה; חופש דת וחופש מדת, זה נהדר להיות חרדי אבל גם נהדר להיות חילוני; שלכל אדם יהיה החופש לחיות לפי אמונתו. בסוף, צריך לשכלל את חוקי היסוד הקיימים, לשריין זכויות אדם ואזרח עם דגש על זכויות מיעוטים.²⁰

בריאיון אחר, ל-MIDDLE EAST EYE,²¹ השווה גדי בין המשבר הציבורי שישראל מצויה בו כעת למשבר בין מדינות הצפון למדינות הדרום עובר למלחמת האזרחים האמריקאית. הוא זיהה אינדיקציות חברתיות המנבאות מלחמת אזרחים, אשר לטענתו כבר מתקיימת

18 עומר מוזר "הסיכוי לחוקה בישראל? כמו שאני אהיה אלוף העולם בריצה" **רדיו חיפה** 107.5FM (31.3.2023) <https://1075.fm/item/92634/?fbclid=IwAR3dCpgYtfyc-U02d5> .YgnvmuEOD6QQpUE71tJH3KeQZ6GzrPeif4AejkDA

19 ש.ם.

20 ש.ם.

21 Lily Galili, *How Israel's Political Crisis Is Fanning the Flames of Civil War*, MIDDLE EAST EYE (Mar. 9, 2023), <https://www.middleeasteye.net/news/israel-political-crisis-fanning-flames-civil-war-how?fbclid=IwAR231Bt4Rh9zzUfYu13Rd7uLPHwZ.5I-aqcXkb03BGPPnDTFBL1RvFosG9Ks>

בישראל: בעיות תקציביות, פערים הולכים ומתרחבים בין עשירים לעניים על בסיס מתחים אתניים עמוקים בין אשכנזים למזרחים, ואי-הסכמה בין רשויות המשפט. הוא העלה תסריט עגום שבו שופטי בג"ץ מסרבים לשתף פעולה עם שופטים שמונו על ידי ממשלת ישראל על פי הנוהל החדש, וגם את האפשרות שהצבא לא יורשה לפנות התנחלויות בלתי חוקיות. מצב זה עלול, לדעתו, להוביל ל"שתי ישראל" עם "ריבונות מחולקת", שאת סימניה קל לזהות כבר כעת.

אפילו בכתיבתו ברשתות החברתיות הצביע גדי על ליקוי המאורות המוסרי של הממשלה. כאשר שמע שהממשלה סירבה לאשר מעקב אחר גברים שהורשעו באלימות במשפחה באמצעות איזוק אלקטרוני, הוא כתב: "מי שצפה היום בדיון המליאה בכנסת בחוק המאפשר איזוק אלקטרוני לגברים אלימים ראה מדינה במשבר מוסרי קשה. ביזיון אמיתי. השתלטות ממשלתית על בית המשפט העליון והמערכת השיפוטית נעשים בבליץ של חקיקה המבוססת גם על מידע שגוי ומיתוסים חסרי בסיס. אבל איזוק אלקטרוני כדי למנוע רצח נשים – את זה דחו למושב הקיץ. חרפה. את מערכת המשפט עוד נציל אבל מי יציל אישה שנרצחה? תתביישו".²²

כתיבתו של גדי הייתה אפוא כתיבה פוליטית, רלוונטית, בלתי מתייפייפת ובלתי מתפשרת. הוא נהג לומר שמחקר הוא "מהפכנות בעניבה", וחי את האידיאלים שלו גם בפדגוגיה שלו ובעבודתו הניהולית באקדמיה. על תקופתו הפורייה באוניברסיטת וושינגטון הוא דיבר בחיבה ובחום, אך הביע דאגה מהתגברות מגמות נאו-ליברליות באקדמיה האמריקאית, ושב ארצה חדור שליחות לטפח שיח ביקורתי בועט ונחרץ.²³ הוא טיפח והעצים דור שלם של חוקרות וחוקרים ביקורתיים מכל קצווי החברה הישראלית וגוויניה, עץ לכולנו עצות מקצועיות טובות, והזכיר לכולנו את הערכים שבבסיס עבודתנו. תחת מנהיגותו כדקן, פיתחה אוניברסיטת חיפה וחיזקה את היצע הקליניקות המשפטיות שלה, עם דגש מיוחד בייצוג אנשים חסרי אמצעים ומגזרים מוחלשים. כל צעד שלו, לרבות בתחומים מנהליים משעממים לכאורה, זהר באור ערכיו העקרוניים והמצפן המוסרי שלו, אשר הצביע תמיד לכיוון הנכון.

ערכיו ומוסריותו של גדי לא נותרו בעולם המופשט, אלא האירו באור יקר את כל מערכות היחסים המקצועיות שלו. רבים מאוד זוכרים בחום כיצד תמך בהם ועודד אותם בעבודתם. אכן, חברות אמת וקולגיאיות מכל הלב היו מסמני ההיכר העיקריים של גדי. כאיש אקדמיה הוא היה נטול אגו, לא היה מסוגל לשום קטנוניות, והקדיש מזמנו וממאמציו בנדיבות לקידום עבודת הזולת. בכנסים בין-לאומיים גדולים הוא התייחס בחיבה אמיתית ובכבוד לכולם, החל במומחים בעלי שם עולמי וכלה באחרון הסטודנטים,

22 גדי ברזילי (@gad.barzilai) פייסבוק (22.3.2023), <https://www.facebook.com/gad.barzilai/posts/pfbid02Y1dWY5GFedVUMPrca4rXNKS1oPUPvutie2krxSAMrJLScL.XSeQRaiGRNjTnLcJRZI>

23 ברזילי "מראת חיים", לעיל ה"ש 11, בעמ' 155–156.

וגילה תמיד סקרנות רבה לגבי נושאי מחקר רבים ומגוונים. מברכת השלום החביבה והאינטימית שלו באולמות ענקיים נשב תמיד חום אישי משמח לב. רבים חשבו שהוא מומחה בתחום המסוים שלהם, כי בשל תאוות המחקר האינטלקטואלית והאידאולוגית שלו הוא גילה הבנה יסודית ומעמיקה בתחומים רבים, הרבה מעבר למחקריו הוא, ובשל ליבו הטוב וכיבוד הזולת הוא העמיד תמיד את הסקרנות כלפי עבודתם של אחרים מעל ענייניו שלו.

זה זמן מה ידע גדי שמצב ליבו מדאיג. בשנת 2017 הוא לקה בהתקף לב, ובעקבות חוויית האשפוז, כפי שכתב, "הלמה בי עובדת סופיות החיים ושבריריותם ודבקה בי שמחת היצירה והכתיבה".²⁴ גדי הכניס כמה שינויים בסגנון חייו כדי להבריא, אבל המשיך לעבוד קשה והרבה, והיה מודאג, מעומק ליבו הגדול, ממצבה המידרדר של הדמוקרטיה הישראלית, שאותה אהב כל כך וחרד לה מאוד. אני חושבת באמת ובתמים שהממשלה הזו שברה את ליבו. בדיוק בזמנים אפלים ועוכרי שלווה אלו אנו זקוקים לקולות אמיצים של היגיון ושל מצפון נקי להוכיחנו על אי-השוויון ועל שנאת החינם ולהזכירנו שכולנו צריכים להיות ערבים זה לזה. משנדם קולו הצלול של גדי וככה מאורו הגדול, יש סיבה רבה יותר לדאגה. חיבוקים ותנחומים עזים למשפחתו האהובה של גדי. יהי זכרו הטוב ברוך.

הדר אבירם
29 במאי 2023